

Роман Гуревич

**РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ МАГІСТРІВ
– ВИКЛАДАЧІВ УНІВЕРСИТЕТІВ НА ОСНОВІ
ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

**ROZWÓJ KOMPETENCJI PEDAGOGICZNYCH PRZYSZŁYCH
MAGISTRÓW – WYKŁADOWCÓW UNIWERSYTECKICH
W OPARCIU O DZIAŁALNOŚĆ INNOWACYJNĄ**

**THE DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL AND PEDAGOGICAL
COMPETENCE OF THE FUTURE MASTERS – UNIVERSITY
EDUCATORS ON THE BASES OF INNOVATIVE ACTIVITY**

У центрі уваги сучасної цивілізації – розвиток людини, що є головним критерієм стану суспільства, а також головним важелем подальшого його прогресу. Зумовлене це насамперед переходом людства до інноваційного типу прогресу та глобалізацією суспільного життя.

Основною сферою, що забезпечує розвиток людини, є освіта. Перед Україною нині постали складні завдання. По-перше, слід утвердити в суспільстві пріоритетність науки й освіти, науки як сфери, що продукує нові знання, й освіти, що олюднює ці знання, робить їх діяльними. По-друге, нам варто на основі освітніх інновацій суттєво модернізувати освітню діяльність для того, щоб вона забезпечувала підготовку людини до життя та діяльності в ХХІ столітті, формувала патріота та конкурентоспроможного фахівця, конкурентоспроможну Європейську Україну¹.

Однак дослідження проблеми підготовки педагогів для вищої школи, проведене нами та іншими науковцями, свідчить, що інноваційний

¹ *Стратегія розвитку Національної академії педагогічних наук України на 2016-2022 роки. Схвалено загальними зборами НАПН України 25 березня 2016 р.*

розвиток освіти гальмується неготовністю багатьох педагогів до інноваційної освітньої діяльності, сприйняття та застосування інновацій.

На нашу думку, така ситуація зумовлена низкою причин:

1. Недостатня інформативність педагогів вищої школи щодо наявності нетрадиційних (інноваційних) методик проведення теоретичних і практичних занять, їх результативності. Адже відомо, що бібліотеки навчальних закладів через недостатність коштів практично не поновлюються сучасною науково-методичною літературою, неактивно використовується Інтернет.

2. Недостатній рівень методичної підготовки педагогів, розуміння ними засад дидактики сучасної вищої освіти, готовності до реалізації педагогічних закономірностей, основних положень сучасних концепцій, принципів, форм, методів, що стимулюють розвиток особистості майбутнього фахівця.

3. Застарілі підходи до керівництва методичною робочою в навчальних закладах. Методична робота, на жаль, не набула належного розвитку. На посади методистів часто приймають осіб, які не володіють знаннями специфіки щодо підготовки майбутніх фахівців, або тільки закінчили вищий навчальний заклад. Це зводить методичний супровід нанівець.

4. Наявність у педагогів стереотипних установок і рефлексій щодо традиційних форм і методів проведення занять, що можна пояснити усталеним педагогічним менталітетом науково-педагогічних працівників, а також відсутністю матеріального стимулювання їхньої інноваційної діяльності, тобто відповідної винагороди за розробку авторських навчальних посібників, методик викладання теоретичних предметів, практичних курсів тощо.

5. Аналіз чинних навчальних планів з підготовки майбутніх магістрів-викладачів ВНЗ засвідчує, що переважно у їхньому змісті не передбачена підготовка до інноваційної діяльності.

Результати наших досліджень переконують, що значна частина майбутніх педагогів мають поверхневе уявлення про сучасні педагогічні технології і не набули системних знань і вмінь щодо їх розроблення та використання. Навіть у курсах з педагогічних дисциплін, що вивчаються у ВНЗ, часто відсутні тематичні розділи, що розкривають сутність різних технологій навчання, а також досвід їх використання у навчальних закладах України та зарубіжжя.

Позитивним є досвід кафедри інноваційних та інформаційних технологій навчання в освіті, що функціонує у Вінницькому державному

педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського. Користуючись найсучаснішими розробками науковців Німеччини, Польщі, Канади та інших країн, викладачі кафедри докладають значних зусиль, щоб у процесі викладання ознайомити майбутніх викладачів ВНЗ з найновішими технологіями (інформаційно-комунікаційні технології, педагогічне проектування, Веб-квести, інтерактивні технології, використання moodle, e-learning, m-learning, blended-learning, технологія Wiki, Skype, Wiber, Blog, соціальні сервіси Веб; Веб 2,0; Веб 3,0 і та ін.).

Загалом розв'язати названі вище суперечності можна з урахуванням під час підготовки майбутніх магістрів-викладачів ВНЗ або перепідготовки педагогічного персоналу таких проблем:

1. Максимально можлива поінформованість про інноваційні педагогічні технології шляхом оволодіння змістом і методиками цих технологій, оволодіння технологією розроблення і застосування педагогічних інновацій, визначення особистісної позиції щодо необхідності використання інноваційних педагогічних технологій на практиці.

2. Формування інформаційної культури щодо розроблення та використання інноваційних педагогічних технологій.

3. Насичення освітнього процесу сучасними засобами навчання, за допомогою яких можна запроваджувати інноваційні технології навчання: мультимедійні проекти, комп'ютери, ноутбуки, планшети, інтерактивні дошки та інші гаджети.

4. Перманентне розроблення психолого-педагогічних та організаційно-методичних засад інноваційних педагогічних технологій у підготовці фахівців: дидактичне обґрунтування впровадження ІКТ у навчальний процес; теоретико-методологічне та методичне забезпечення підготовки майбутніх педагогів до інноваційної діяльності в різних підсистемах професійно-педагогічної освіти.

Отже, сучасний стан освіти в нашій країні вимагає нових підходів до її реалізації. У цьому контексті ми повністю поділяємо думки і висновки, наведені в статті знаного вченого, організатора вищої школи В.М. Журавківського: «Вища школа – на порозі дуже серйозних випробувань, що значною мірою будуть посилені як обраними напрямами реформування, так і тим, в якому вигляді вони, напевно, в найближчому часі будуть реалізовуватися»². Зміна освітніх цілей зумовлює зміну функціонування всієї педагогічної системи та її компонентів (у тому числі змістової ча-

² Г.В. Залевский, *Фиксированные формы поведения индивидуальных и групповых систем*, Изд. Томского государственного университета, Москва, Томск 2004, с. 18.

стини), що визначаються інноваційним підходом. «Педагогічна інновація» – це теоретично обґрунтоване, цілеспрямоване і практико-орієнтоване нововведення, що здійснюється на трьох рівнях³:

- макрорівні, де інновації зачіпають зміни в усій системі освіти і призводять до зміни її парадигми. Цей рівень з позиції структурно-рівневого акціонального аналізу в психології розглядається на рівні цілей (фактично, на рівні парадигми, наприклад, предметно-орієнтована або особистісно-орієнтована освіта);
- мезорівні, де інновації призводять до змін регіональних, зокрема, конкретного навчального закладу (наприклад, трансформації Львівського державного університету безпеки життєдіяльності у «віртуальний університет»);
- мікрорівні, де інновації спрямовані на створення нового змісту як окремого курсу, так і блоку курсів, на відпрацювання нових способів структурування освітнього процесу, на розроблення нових технологій, нових освітніх форм і методів.

Відповідно виникла необхідність формування у майбутнього фахівця, магістра-викладача вищої школи не тільки певних знань і вмінь, а й особливих компетентностей у педагогічній діяльності, професійно-педагогічної компетентності.

Компетенція (*competentia*) – означає коло питань, в яких людина добре обізнана, має достатні знання та досвід. Компетентна в певній галузі людина має відповідні знання та здатності, що дозволяють їй професійно, ефективно у певній професійній галузі.

У методиках навчання окремих предметів компетенції використовуються давно. Скажімо, лінгводидактичні компетенції використовуються у лінгвістиці, комунікативні – в інформатиці. Останніми роками поняття «компетенції» розглядається на загальнодидактичному і методологічному рівнях, що пов'язано з його системно-практичними функціями та інтеграційною метапредметною роллю в освіті.

Насамперед освітня компетенція – сукупність взаємопов'язаних смислових орієнтацій, знань, умінь, навичок і досвіду студента стосовно певного кола об'єктів реальної діяльності, необхідних для здійснення особистісно та соціально значущої продуктивної діяльності.

³ *Инновационное обучение: стратегия и практика*, Матер. Первого научно-практ. семинара психологов и организаторов образования, (В.Я. Ляудис ред.), Сочи 3-10 октября 1993г., Москва 1994, с. 12.

Ієрархія компетенцій передбачає такі з них: ключові – належать до загального (метапредметного) змісту освіти; загальнопредметні – відносяться до певного кола навчальних предметів і освітніх сфер; предметні – часткові щодо двох попередніх рівнів компетенцій, що мають конкретний опис і можливість формування у межах опанування навчальних дисциплін. До ключових компетенцій належать такі: ціннісно-смилова, загальнокультурна, навчально-пізнавальна, інформаційна, комунікативна, соціально-трудова; компетенція особистісного самовдосконалення тощо⁴.

Компетенцію можна розглядати як відчужену, наперед задану соціальну вимогу (норму) до освітньої підготовки студента або учня, необхідну для його якісної продуктивної діяльності у певній сфері. Водночас компетентність – володіння студентом відповідною компетенцією, що включає його особистісне ставлення до неї та предмету діяльності. Компетентність – особистісна якість (сукупність якостей), що вже відбулася, та мінімальний досвід діяльності у певній сфері.

Отже, компетентність – це сукупність особистісних якостей фахівця (ціннісно-смилових орієнтацій, знань, умінь, навичок, здібностей, здатностей), зумовлених досвідом його діяльності у певній соціально й особистісно значущій сфері. Нині актуалізувалося впровадження в освітню практику вищої школи компетентнісного підходу, що є однією з підстав оновлення освіти. У світовій практиці поняття компетентності виступає як центральне, «вузлове» поняття, оскільки компетентність, по-перше, об'єднує в собі інтелектуальну та практичну складові освіти; по-друге, в поняття компетентності закладена ідеологія інтерпретації змісту освіти, сформованого «від результату» («стандарт на виході»); по третє, компетентність має інтегративну природу, оскільки вбирає в себе низку однорідних умінь і знань, що належать до широких сфер культури та діяльності (професійної, інформаційної, правової та ін.).

Водночас є низка проблем у системі вищої професійної освіти, що формально, не зачіпаючи сутність і структуру компетентнісного підходу, очевидним чином впливають на можливості його застосування. Серед них проблеми:

1) укладання підручника, врахування можливостей їхньої адаптації в умовах сучасних гуманістичних ідей в освіті;

⁴ А.В. Хуторской, *Практикум по дидактике и современным методикам обучения*, Питер 2004, с. с.84-85.

2) розробки державного стандарту, його концепції, моделі та можливостей несуперечливого визначення його змісту і функцій в умовах української освіти;

3) кваліфікації викладачів та їхньої професійної відповідності не лише вимогам компетентнісного підходу, але й традиційним уявленням про професійно-педагогічну діяльність;

4) суперечності різних ідей, що наявні у сучасній освіті;

5) внутрішньої суперечності найбільш популярних напрямів модернізації освіти.

Дослідження педагогів і психологів свідчать про різноманітність типів людей за їхнім ставленням до інновацій:

- новатори – люди, для яких характерний постійний пошук можливостей удосконалення діяльності;

- ентузіасти – люди, які сприймають нове, яке є для них самоцінною як продукт творчої думки;

- раціоналізатори – люди, які приймають новаторські пропозиції тільки після ретельного аналізу їх корисності, ймовірних труднощів їх впровадження;

- нейтралі – це люди, ставлення яких до нового вельми обережне, не виявляють ініціативи, діють у рамках певних правил;

- скептики, консерватори – люди, які не схильні вірити на слово жодній корисній пропозиції, навіть очевидній для всіх. Як правило, для них характерні сприйняття критики їхніх методів як образа, страх тому, що набуті за багато років уміння та навички виявляться незатребуваними в нових умовах, і їхня професійна компетентність буде принижена. Для них властиве небажання витратити сили на перенавчання, підвищення кваліфікації, страх перед невизначеністю і нерозуміння суті та наслідків нововведень та ін.;

- ретрогради – дуже схожі на скептиків і консерваторів, проте вони переважно звернені в минуле, але не заради вивчення досвіду, а для пошуку підстав для сформованих принципів і підходів у своїй діяльності. Вони досить активні, як і «новатори», але їхня активність спрямована на те, щоб не допустити нового.

Психологічно найбільш складним у переході від традиційного до інноваційного навчання є процес освоєння викладачами нового типу управління – системного управління цілісною ситуацією, що зумовлює насамперед зміну власної особистісної позиції і ролі в навчальній ситуації, перебудови внутрішньої картини цієї ситуації.

Наші власні дослідження, а також пошуки наших докторантів і аспірантів підтверджують складність реалізації інноваційних процесів в освіті, що пов'язано з професійною компетентністю викладачів вищої школи. Опитування проводилося серед викладачів природничих спеціальностей Вінницького державного педагогічного університету, технічних спеціальностей Хмельницького національного університету в 2014 і 2015 рр. (всього 128 осіб, серед них 48 випробовуваних жіночої статі і 80 – чоловічої; стаж педагогічної роботи випробовуваних – від 7 років до 40 років). Предметом дослідження було виявлення переваг професійних компетенцій педагогічної діяльності, що найбільшою мірою відповідають високому рівню професіоналізму. Понад 50% випробовуваних показали виражену тенденцію переваги гностичної компоненти професійно-педагогічної діяльності. Це пояснюється використанням традиційних підходів в освітніх практиках, де викладач – «володар знань», і збереженням на рівні структурних підрозділів університету корпоративної культури за типом «ієрархія», що перешкоджає творчому розвитку викладача. Такі професійно значущі компетенції, як конструктивно-проектні, відзначені другими за значущістю у 38% випробовуваних, а організаційні (відзначені 6% випробовуваних) і комунікативні (також 6%) поставлені на останнє місце за значущістю у професійно-педагогічній діяльності. Крім того, більшість (понад 75%) викладачів технічних спеціальностей відчують труднощі у визначенні творчого компоненту професійної діяльності, зауважуючи значною мірою формальні аспекти («це важливий компонент», «любов до свого предмета» і т.д.), ніж змістовні («бажання розвиватися і розвивати студентів на основі використання сучасних, інноваційних освітніх технологій», «внутрішня потреба постійно оновлювати зміст і способи занять», «гнучко реагувати на зміни в освіті»).

Отже, перехід від традиційної до інноваційної освіти показує невідповідність вимогам інноваційних процесів і сформованих професійно-педагогічних компетенцій викладачів вищої школи. Умовами розв'язання цієї суперечності можуть бути:

1. Прийняття соціокультурного контексту, в який занурено навчальний заклад, що характеризується не тільки зміною змісту цілей, а й «цілеутворенням»; перехід від функціональної ієрархізації до використання різних моделей і форм співорганізації викладачів і студентів; перехід від авторитаризму до авторства; перехід від рефлексивної (реактивної) до рефлексивної (самовираженої, пошуково-активної) дослідницької позиції; перехід від директивного управління до породження і співорганізації ініціатив у ВНЗ.

2. Оволодіння активними освітніми технологіями, що дозволяють не тільки досягати інноваційних цілей освіти, а й розвивати відповідні їм професійно-педагогічні компетенції.

Ці умови покладено в основу програми спеціального курсу «Активні освітні технології у вищій школі» в рамках проекту Інституту педагогіки, психології, підготовки фахівців вищої кваліфікації «Використання інноваційно-педагогічного потенціалу педагогічного університету в процесі моделювання цього спеціального курсу у Вінницькому державному педагогічному університеті. Мета програми – розвиток професійних компетенцій викладачів вищої школи. В основі реалізації цього курсу в підготовці майбутніх викладачів вищої школи – припущення про те, що інноваційні освітні технології (контекстне навчання, проблемно-орієнтований підхід, проектно-організований підхід і т.д.) є засобом розвитку професійних педагогічних компетенцій, відповідних сучасним освітнім вимогам.

Одним із перспективних активних методів є «контекстне навчання», що вимагає вибудовування відносин між конкретними знаннями та їх застосуванням. Викладач у такій моделі – чудовий організатор: має відповідно до ситуації організувати навчально-пізнавальну діяльність студента, розуміти кожного, сприяти вибору найоптимальнішої траєкторії професійного становлення студента.

Викладач ставить завдання з урахуванням майбутнього фаху студента, орієнтується у виборі конкретного матеріалу і форми його подання, що розвиває проектні, конструктивні та організаційні складові його професійної компетентності.

Не менш важливим є метод «навчання на основі досвіду», згідно з яким викладач актуалізує в студентів асоціації їхнього власного досвіду з предметом навчання. Модель навчання на основі досвіду, яка широко застосовується американськими педагогами у процесі навчання студентів і дорослих, поки недостатньо використовується у вітчизняній теорії і практиці освіти. Цей метод спрямований, по-перше, на самостійну ініціативу студентів, і, відповідно, рольовий репертуар викладача вимагає ролі т'ютора, консультанта, помічника; по-друге, активне залучення таких інтерактивних освітніх прийомів, як групова дискусія, дебати, обговорення питань, що вимагають критичного мислення, розвиває комунікативні здібності не тільки студента, а й викладача.

Проблемно-орієнтований підхід до навчання дозволяє викладачеві сфокусувати увагу студентів на аналізі та розв'язанні будь-якої конкретної проблемної ситуації, що вимагає вільного володіння ролями гіда, мо-

тиватора, помічника і консультанта. Особливе значення в інноваційній освіті мають проектно-організовані технології навчання роботі в команді, що сприяють розвитку в усіх учасників освітнього процесу проектної, організаційної та комунікативної компетенцій.

Отже, інноваційні освітні технології, на нашу думку, перетворюють викладача в організатора, консультанта і помічника, що створює умови для активної пізнавальної діяльності студентів. Перевірка цього припущення здійснювалася на основі самоаналізу педагогічних компетенцій викладачів, які реалізують у своїй професійній діяльності метод проектів (кафедра інноваційних та інформаційних технологій в освіті). Всі викладачі, які беруть участь у дослідженні (12 осіб), визнають, що на початкових етапах реалізації цього методу вони відчували недостатню розвиненість відповідних компетенцій. Найкраще їм вдавалося планування занять (100% вибірки) і використання різноманітних форм роботи, що належать до проектного й організаційного компонентів професійної компетенції. Особливі труднощі виникали у розв'язанні завдань навчання студентів автономії і відповідно виконання ролі консультанта (70%).

Аналіз одержаних результатів дозволив переглянути та розширити програму спеціального курсу для майбутніх викладачів вищої школи «Активні освітні технології у вищій школі» щодо психологічного супроводу впровадження в освітній процес активних технологій.

Отже, інноваційні освітні технології яких потребує сучасна вища професійна освіта, вимагають глибокого неформального опанування для розвитку професійної компетентності через використання освітніх інновацій в умовах підготовки магістрів – викладачів ВНЗ.

Анотація: Розглядається роль інноваційних освітніх стратегій у розвитку професійних педагогічних компетенцій майбутніх магістрів-викладачів вищої школи. Узагальнені результати досліджень професійно-педагогічної компетентності, що свідчать про домінування гностичного компоненту. Обґрунтовані умови підвищення кваліфікації майбутніх викладачів вищої школи, що спрямовані на розвиток таких компетенцій, як проектні, організаційні та комунікаційні відповідно до вимог сучасної інноваційної професійної освіти. Аналізується зміст спеціального курсу «Активні освітні технології у вищій школі», розробленого в рамках проекту «Використання інноваційно-педагогічного потенціалу педагогічного університету в процесі моделювання цього спецкурсу». Інноваційні освітні технології перетворюють викладача вищої школи в організатора, консультанта, помічника студента, що створює умови для його активної пізнавальної діяльності.

Ключові слова: професійно-педагогічна компетентність, розвиток інновації, майбутні викладачі, вищий навчальний заклад, спеціальний курс

Annotation: The importance of innovation educational strategies for the development of professional educational capacities of future holders of a master's degree – university lecturers is considered in the scientific paper. Revealed are the findings of researching professional educational competence, which indicate the dominance of its gnostical component. Substantiated are conditions for advanced training of future university lecturers directed at the development of such competences as projective, organizational and communicative in conformity with the requirements of modern innovation professional education. The significance of the special course “Active educational technologies at higher school”, which was devised within the framework of the project “Realization of the innovation educational potential of a pedagogical higher educational establishment in the special course modelling” is analyzed. It is pointed out that innovation educational technologies turn a university lecturer to a coordinator, advisor, students' advisor, which provides for students' active learning.

Keywords: professional educational capacity, innovation development, future university lecturers, a higher educational establishment, a special course

Бібліографія

- А.В. Вербицкий, М.Д. Ильязова, *Инварианты профессионализма: Проблемы формирования, монографія*, Изд. Логос, Москва 2011, с. 288.
- Р.С. Гуревич, М.Ю. Кадемія, М.М. Козяр, *Інформаційно-комунікаційні технології в професійній освіті майбутніх фахівців*, Вид. ЛДУ БЖД, Львів 2012, с. 380.
- Г.В. Залевский, *Фиксированные формы поведения индивидуальных и групповых систем*, Изд. Томского государственного университета, Москва, Томск 2004, с. 8-17.
- Инновационное обучение: стратегия и практика*, Матер. Первого научно-практ. семинара психологов и организаторов образования, (В.Я. Ляудис ред.), Сочи 3-10 октября 1993г., Москва 1994, с. 17-21.
- М.Ю. Кадемія, *Інтерактивні засоби навчання: навч.-метод. посіб.*, Вид. ТОВ «Планер», Вінниця 2010, с. 217.
- А.В. Хуторской, *Практикум по дидактике и современным методикам обучения*, Питер 2004, с. 540.
- Стратегія розвитку *Національної академії педагогічних наук України на 2016 – 2022 роки*. Схвалено загальними зборами НАПН України 25 березня 2016 р.